

УДК 159.9.072.4

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-1.4>**А. М. Большакова**доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
Харківська державна академія культури

ПОКАЗНИКИ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОСОБИСТІСНІ КОРЕЛЯТИ СХИЛЬНОСТІ ДО РІЗНИХ СТИЛІВ ГУМОРУ

Гіпотезою дослідження було уявлення про те, що особистісними факторами обрання стилів гумору можуть виступати соціальний та емоційний інтелект. Метою дослідження було вивчення взаємозв'язку між показниками розвитку соціального та емоційного інтелекту та схильністю до обрання деструктивних або конструктивних стилів гумору. Діагностику соціального інтелекту здійснено за допомогою тесту Дж. Гілфорда, емоційного інтелекту – опитувальника ЕмІн Д. Люсіна, стилів гумору – опитувальника HSQ Р. Мартіна. Статистичний аналіз результатів показав наявність значущих взаємозв'язків між розвитком соціального інтелекту та схильністю до обрання позитивних і уникнення негативних стилів гумору. Визначено, що найбільш тісним є взаємозв'язок здібностей соціального інтелекту з обранням тих стилів гумору, що є спрямованими на оточення (аффіліативний та агресивний). Виявлено, що спрямований на інших підтримувальний гумор притаманний особам, які демонструють здатності до передбачення поведінки оточуючих; правильної оцінки невербальної поведінки інших людей; розуміння змісту вербальної експресії; аналізу динаміки складних міжособистісних ситуацій. Показано, що ті ж компоненти соціального інтелекту пов'язані з неприйняттям агресивного гумору. Визначено відсутність статистично значущих зв'язків загального показника соціального інтелекту зі схильністю до обрання стилів гумору, спрямованих на себе. Доведено, що зі схильністю до обрання стилів гумору пов'язані внутрішньо особистісні компоненти емоційного інтелекту. Показано, що схильність до аффіліативного та самопідтримувального гумору притаманна особам з високим рівнем розвитку здатності до усвідомлення та управління власними емоціями та контролю емоційної експресії. Високий рівень схильності до агресивного гумору притаманний особам з високими показниками розпізнавання та управління власними емоціями при низькому рівні контролю емоційної експресії. З'ясовано, що схильність до самопринизливого гумору пов'язана з низьким рівнем здатності до розпізнавання власних емоцій. Визначено, що міжособистісні компоненти емоційного інтелекту зі схильністю до обрання стилів гумору не пов'язані.

Ключові слова: соціальний інтелект, емоційний інтелект, гумор, стилі гумору, аффіліативний гумор, агресивний гумор, самопідтримувальний гумор, самопринизливий гумор.

Постановка проблеми. Для сучасної психології та пересічної свідомості найбільш поширеним є уявлення про гумор як переважно позитивне явище (копінг ресурс, захисний механізм, рекреаційний ресурс, механізм налагодження стосунків та регулювання складних ситуацій міжособової взаємодії, механізм саморегуляції психічних станів, психотерапевтична інтервенція та ін.). Водночас як результати наукових досліджень, так і практичний досвід надання психологічної допомоги показують, що гумор та його використання можуть приймати негативне забарвлення, призводити до руйнування стосунків та виступати причинами психічного неблагополуччя взагалі. Отже, вивчення чинників та детермінант схильності особистості до конструктивних або деструктивних стилів гумору є актуальним завданням психологічної науки. У цьому напрямі цілком обґрунтованим виявляється припущення, що важливим особистісним фактором обрання стилів гумору може виступати соціальний та емоційний інтелект

як здатність розуміти потреби, емоції та причини поведінки оточення у зв'язку з власними діями в ситуаціях міжособистісного спілкування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Введення терміну «соціальний інтелект» у категоріальний апарат психологічної науки пов'язують з ім'ям Е. Торндайка, який визначав цей феномен як один з трьох видів інтелекту, що являє собою «далекоглядність у міжособистісних стосунках» – здатність розуміти інших людей та ефективно взаємодіяти з ними [11]. Згодом термін «соціальний інтелект» використав Г. Олпорт для позначення поведінкового вміння особистості успішно пристосовувати у швидко змінюваному світі людей, яке виявляється у здатності прогнозувати реакції іншої людини, формулювати швидкі (майже автоматичні) судження про її особливості та найбільш ефективні моделі поведінки щодо неї [9]. У роботах Г. Айзенка соціальний інтелект визначається як здатність реалізовувати біологічний (особливості функціонування мозкових структур, що

відповідають за пізнавальну активність) та психометричний (той, що визначається тестами IQ) інтелекти з метою кращого пристосування до соціальних вимог [5]. На думку Р. Стернберга, соціальний інтелект виявляє собою здатність «уживатися» з іншими людьми, розуміти їх, правильно та критично оцінювати настрої, наміри та мотивацію вчинків [8].

Першим дослідником, який запропонував вимірний підхід до вивчення соціального інтелекту, був Дж. Гілфорд. Модифіковані варіанти його Тесту соціального інтелекту є найбільш відомими інструментом емпіричного вивчення цього феномену. На думку дослідника, соціальний інтелект є феноменом, який не залежить від загального інтелектуального фактора, та виявляється в умінні розуміти оточуючих, їх вербальні та невербальні прояви [2].

О. Михайлова (авторка адаптованої для російськомовних досліджуваних форм Тесту інтелекту Дж. Гілфорда) визначає соціальний інтелект як «здатність правильно розуміти та прогнозувати поведінку людей, яка необхідна для ефективної міжособової взаємодії та успішної соціальної адаптації» [7, с. 12].

Дослідження соціального інтелекту створили потужний продуктивний науковий напрям, в межах якого розробляється й проблема емоційного інтелекту – феномена, введення якого в науковий обіг пов'язують з дослідницькою діяльністю американських психологів Дж. Мейєра та П. Селовея (J.D. Mayer, P. Salovey) [1]. Аналіз здібностей, що пов'язані з перероблюванням емоційної інформації, дозволив Дж. Мейєру та П. Селовею виділити чотири компоненти емоційного інтелекту [5]: ідентифікація емоцій, використання емоцій, розуміння емоцій, управління емоціями.

Найбільш відомим російським дослідником емоційного інтелекту є Д. Люсін. Модель цього психологічного конструкта, який він запропонував трактувати як «здібності до розуміння своїх та чужих емоцій та управління ними» [5], містить в собі такі елементи: когнітивні здібності (швидкість та точність переблювання емоційної інформації); уявлення про емоції (як про важливе джерело інформації про себе та інших людей; особливості емоційності (емоційна витривалість, емоційна чутливість).

У сучасній психології проведено значну кількість досліджень щодо зв'язків соціального та емоційного інтелекту з соціальною компетентністю, цілеспрямованістю, соціально-психологічною адаптивністю, гендерною приналежністю, особливостями прийняття рішень, толерантністю до невизначеності, готовністю до ризику, лідерськими якостями та ін. Водночас не всі аспекти цієї важливої теми висвітлено. Так, розгляду потребують особливості взаємозв'язку соціального та емоцій-

ного інтелекту з таким важливим проявом людського буття, як гумор та відчуття гумору.

Хоча найбільш поширеним, як у наукових психологічних дослідженнях [6], так й у пересічній свідомості, є уявлення про гумор (почуття гумору, здатність до гумору) як позитивне явище (дієвий копінг ресурс, захисний механізм, ефективна комунікативна стратегія, чинник успішності психотерапевтичного процесу та інше), більш детальний аналіз цього феномену показує, що, в залежності від його конкретного змісту, соціального та внутрішньо особистісного контексту, гумор може отримувати негативне (до деструктивного) забарвлення. Так, відомий американський дослідник Р. Мартін зазначає, що окрім корисних (і для власного Я, і для інших людей), гумор може набувати негативних форм (таких, що спричиняють руйнівний вплив на самооцінку і самоповагу та дестабілізувати відносини). Отже, вивчення потребують особистісні детермінанти розвитку схильності особистості до конструктивних форм гумору як важливого фактору оптимізації міжособистісних відносин та психічного добробуту взагалі. У даному дослідженні ми виходили з припущення, що важливими особистісними предикторами схильності до різних стилів гумору можуть виступати соціальний та емоційний інтелект особистості.

Мета статті (постановка завдання). Метою дослідження, що зумовила формулювання відповідних завдань, було вивчення взаємозв'язку між показниками розвитку соціального та емоційного інтелекту та схильністю досліджуваних до обрання різних стилів гумору.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь 120 осіб (54 – жіночої статі, 66 – чоловічої) від 19 до 35 років.

Діагностику соціального інтелекту здійснено за допомогою тесту Дж. Гілфорда – методики, яка містить чотири субтести для оцінки розвитку окремих здібностей до розуміння поведінки оточення [7]:

- «історії із завершенням» – виявляє здатність до передбачення наслідків поведінки людей;
- «групи експресії» – визначає здатність до правильної інтерпретації невербальних повідомлень;
- «вербальна експресія» – оцінює чутливість до психологічного змісту та дрібних нюансів людського спілкування;
- «історії з доповненням» – оцінює здатність розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій у динаміці, передбачувати різні варіанти завершення подій.

Емоційний інтелект вивчався за допомогою опитувальника ЕІІн (Д. Люсіна) [4]. Було оцінено результати досліджуваних за п'ятьма субшкалами. Міжособистісний компонент емоційного

інтелекту: 1) розуміння чужих емоцій, 2) управління чужими емоціями. Внутрішньо особистісний компонент емоційного інтелекту: 3) розуміння власних емоцій, 4) управління власними емоціями, 5) контроль експресії.

Для діагностики стилів гумору використано відповідний опитувальник (Humor Styles Questionnaire – HSQ) Р. Мартіна зі співавторами [3]. Автори зазначеного опитувальника виходили з того, що стилі гумору можна класифікувати виходячи з двох підстав: спрямованість (на себе чи оточення), психологічний характер (підтримувальний чи принизливий). Можливі чотири варіанти поєднання цих критеріїв утворюють чотири діагностовано стилі гумору:

- аффіліативний (підтримувальний, спрямований на оточення) – приязний, доброзичливий, толерантний обмін жартівливими зауваженнями, що покращує самопочуття усіх учасників комунікації;
- самопідтримувальний (підтримувальний, спрямований на себе) – оптимістичні жарти, позитивна самоіронія, спрямовані на подолання стресових ситуацій;
- агресивний (принизливий, спрямований на оточення) – сарказм, висміювання, образливе жартування, що є засобами деструктивного самоствердження або маніпулювання оточенням;
- самопринизливий (принизливий, спрямований на себе) – образливі жарти, спрямовані на себе, або готовність бути об'єктом чужих образливих жартів.

Статистична обробка результатів, отриманих в ході дослідження, передбачала визначення статистичної значущості взаємозв'язку між оцінками розвитку соціального та емоційного інтелекту та схильністю досліджуваних до різних стилів гумору.

Статистично значущі коефіцієнти кореляції (за Пірсоном) між оцінками соціального інтелекту за Тестом Дж. Гілфорда та схильністю до різних стилів гумору за Опитувальником HSQ Р. Мартіна наведено у табл. 1.

Дані, наведені у табл. 1, показують наявність досить тісного взаємозв'язку між рівнем розвитку різних компонентів соціального інтелекту та схильністю досліджуваних до обрання різних стилів гумору. При цьому, найбільшу кількість взаємозв'язків утворено з тими двома стилями, що пов'я-

зані зі спрямованістю гумору на оточення (аффіліативний та агресивний). Так, цілком очікувано виявилось, що всі показники розвитку соціального інтелекту прямо пов'язані з перевагою аффіліативного гумору та неприйняттям агресивного. Такі дані дозволяють дійти висновку, що спрямований на інших підтримувальний гумор (доброзичливий, приємні жарти, що піднімають настрій та знижують напруження стресових ситуацій у спілкуванні) притаманний особам, які в міжособовій взаємодії демонструють здатності до: чіткого та точного передбачення майбутніх вчинків та реакцій оточення (оцінки за субтестом «історії з завершенням» тесту Дж. Гілфорда); правильної оцінки станів, почуттів та намірів оточення за їх невербальними проявами (оцінки за субтестом «групи експресії»); чіткого розуміння змісту спілкування та оцінки вербальної експресії у контексті конкретної ситуації взаємодії (оцінки за субтестом «вербальна експресія»); аналізу та розуміння динаміки складних міжособистісних ситуацій (оцінки за субтестом «історії з доповненням»). Такі ж самі прояви соціального інтелекту пов'язані у досліджуваних із неприйняттям жорстких, принизливих жартів як засобу деструктивного самоствердження або маніпулювання оточенням (зворотний зв'язок усіх оцінок соціального інтелекту за Тестом Дж. Гілфорда з показником схильності до агресивного гумору за тестом Р. Мартіна – див. табл. 1).

Стилі гумору, спрямовані на самого себе (самопідтримувальний та самопринизливий за опитувальником Р. Мартіна) утворили значно менше взаємозв'язків з оцінками рівня розвитку соціального інтелекту. Так, виявилось, що до обрання самопідтримувального гумору та до уникнення самопринизливого більшою мірою схильними є особи, які виявляють такі здібності соціального інтелекту, як розуміння логіки складних ситуацій взаємодії, виявлення причин незрозумілої поведінки оточення, побудова цілісної картини подій на основі неповних даних (статистично значущий прямий взаємозв'язок оцінок за субшкалою «історії з доповненням» Тесту Дж. Гілфорда з показниками схильності до самопідтримуючого гумору та зворотний з показниками схильності до самопринизливого – див. табл. 1). Прагнення уникати самопринизливого гумору виявилось також

Таблиця 1

Взаємозв'язок соціального інтелекту зі схильністю до різних стилів гумору

Показники соціального інтелекту за Тестом Дж. Гілфорда	Стилі гумору за опитувальником HSQ Р. Мартіна			
	аффіліативний	самопідтримувальний	агресивний	самопринизливий
Історії з завершенням	0,259**		-0,275**	
Групи експресії	0,217*		-0,292**	
Вербальна експресія	0,224**		-0,277**	-0,278**
Історії з доповненням	0,204*	0,264**	-0,212*	-0,185*
Композитна оцінка	0,192*		-0,254**	

Примітки: * статистична значущість при $p < 0,05$; ** статистична значущість при $p < 0,01$

притаманним досліджуваним з високими оцінками «вербальної експресії» за Тестом соціального інтелекту. Отже, уникнення образливих жартів, спрямованих на себе, або незгода бути об'єктом чужих образливих жартів більшою мірою властиві особам з високою чутливістю до тонких нюансів людських стосунків, здатністю швидко та точно розуміти мовну експресію та обирати відповідний тон спілкування із різними співрозмовниками.

Загальний рівень розвитку соціального інтелекту, відповідно до даних табл. 1, виявився пов'язаним із оцінками схильності до типів гумору, спрямованих на інших (прямий зв'язок з аффіліативним гумором, зворотний – з агресивним). Статистично значущих зв'язків загального показника соціального інтелекту зі схильністю до обрання позитивного (самопідтримувального) або негативного (самопринизливого) стилів гумору визначено не було (див. табл. 1).

Таким чином, дослідження показало наявність статистично значущих взаємозв'язків між розвитком соціального інтелекту та обранням позитивних і уникненням негативних стилів гумору.

Результати кореляційного аналізу (статистично значущі коефіцієнти) щодо взаємозв'язку емоційного інтелекту (за опитувальником ЕмІн) та показників схильності до різних типів гумору (за опитувальником HSQ P. Мартіна) наведено у табл. 2.

Дані, представлені у табл. 2, показують, що для обрання різних стилів гумору більшого значення мають внутрішньо особистісні компоненти емоційного інтелекту. Зокрема, виявилось, що оцінки здатності досліджуваних до розуміння власних емоцій на статистично значущому рівні корелюють зі схильністю до всіх чотирьох типів гумору (прямо – з аффіліативним, самопідтримуючим та агресивним, зворотно – із самопринизливим). Здатність до управління власними емоціями прямо корелює з аффіліативним, самопідтримуючим та агресивним гумором, контроль експресії прямо – з аффіліативним та самопідтримуючим, зворотно – з агресивним гумором. Отже, для досліджуваних зі схильністю до аффіліативного (підтримувального, спрямованого на оточення) та самопідтримуючого (підтримувального, спрямованого на себе) стилів гумору притаманним є високий рівень розвитку здатності до усвідомлення власних емоцій (їх розпізнавання,

ідентифікації та розуміння причин), до управління емоціями (довільного визивання бажаних емоцій та контролю небажаних), до контролювання зовнішніх проявів власних емоцій. Високий рівень схильності до агресивного гумору виявився притаманним особам з високими показниками розпізнавання та управління власними емоціями при низькому рівні контролю емоційної експресії. Схильність до самопринизливого стилю гумору цілком очікувано виявилася пов'язаною з низьким рівнем здатності до розпізнавання власних емоцій (див. табл. 2).

Оцінки міжособистісного компонента емоційного інтелекту майже не утворили статистично значущих зв'язків зі схильністю досліджуваних до обрання різних стилів гумору. Виключенням є уникнення агресивного гумору, яке виявилось притаманним особам з високим рівнем розвитку здатності до розуміння емоційних станів оточення на основі їх зовнішніх проявів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене емпіричне дослідження показало наявність статистично значущих взаємозв'язків між розвитком соціального інтелекту та схильністю до обрання позитивних і уникнення негативних стилів гумору.

Найбільш тісним виявився взаємозв'язок різних здібностей соціального інтелекту з обранням тих стилів гумору, що є спрямованими на оточення (аффіліативний та агресивний). Спрямований на інших підтримувальний гумор притаманний особам, які в міжособистісній взаємодії демонструють здатності до: чіткого та точного передбачення майбутніх вчинків та реакцій оточення; правильної оцінки станів, почуттів та намірів оточення за їх невербальними проявами; чіткого розуміння змісту спілкування та оцінки вербальної експресії у контексті конкретної ситуації взаємодії; аналізу та розуміння динаміки складних міжособистісних ситуацій. Ті ж компоненти соціального інтелекту пов'язані у досліджуваних із неприйняттям жорсткого, принизливого гумору як засобу деструктивного самоствердження або маніпулювання.

Статистично значущих зв'язків загального показника соціального інтелекту зі схильністю до обрання стилів гумору, спрямованих на себе – позитивного (самопідтримувального) або негативного (самопринизливого) не визначено.

Таблиця 2

Взаємозв'язок емоційного інтелекту зі схильністю до різних стилів гумору

Показники емоційного інтелекту за опитувальником ЕмІн Д. Люсіна	Стилі гумору за опитувальником HSQ P. Мартіна			
	аффіліативний	самопідтримувальний	агресивний	самопринизливий
Розуміння чужих емоцій			-0,194*	
Управління чужими емоціями				
Розуміння власних емоцій	0,209*	0,422***	0,228**	-0,287**
Управління власними емоціями	0,285**	0,325***	0,18*	
Контроль експресії	0,231**	0,183*	-0,184*	

Примітки: * статистична значущість при $p < 0,05$; ** статистична значущість при $p < 0,01$; *** статистична значущість при $p < 0,001$

Внутрішньо особистісний компонент емоційного інтелекту пов'язаний з обранням різних стилів гумору. Схильність до аффіліативного та самопідтримувального стилів гумору притаманна особам з високим рівнем розвитку здатності до усвідомлення та управління власними емоціями та контролю емоційної експресії. Високий рівень схильності до агресивного гумору притаманний особам з високими показниками розпізнавання та управління власними емоціями при низькому рівні контролю емоційної експресії. Схильність до самопринизливого гумору пов'язана з низьким рівнем здатності до розпізнавання власних емоцій.

Оцінки міжособистісного компонента емоційного інтелекту зі схильністю до обрання різних стилів гумору майже не пов'язані.

Перспективи подальших досліджень з даної проблеми полягають в уточненні якісних взаємозв'язків соціального інтелекту та стилів гумору.

Література:

1. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект : исследование феномена. *Вопросы психологии*. 2006. № 3. С. 83–95.
2. Гилфорд Дж. Структурная модель интеллекта. Психология мышления. Москва : Прогресс, 1965. С. 433–458.
3. Иванова Е.М., Митина О.В., Зайцева А.С., Стефаненко Е.А. Русскоязычная адаптация опросника стилей юмора Р. Мартина. *Теоретическая и экспериментальная психология*. 2013. Т. 6. № 2. С. 71–85.
4. Люсин Д.В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта : опросник ЭМИн. *Психологическая диагностика*. 2006. № 4. С. 3–22.
5. Люсин Д.В. Социальный интеллект: Теория, измерение, исследование. Москва : Институт психологии РАН, 2004. 176 с.
6. Мартин Р. Психология юмора. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 480 с.
7. Михайлова Е.С. Тест Гилфорда диагностика социального интеллекта: методическое руководство. Санкт-Петербург : ИМАТОН, 2006. 56 с.
8. Стернберг Р.Дж., Форсайт Дж.Б., Хедланд Дж. Практический интеллект. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 265 с.
9. Allport G.W. Pattern and growth in personality. New York : Holt Rinehart and Winstin, 1961. 593 p.
10. Salovey P., Mayer J.D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*. 1990. № 9. P. 185–211.
11. Thorndike E.L. Intelligence and its uses. *Harper's Magazine*. 1920. № 140. С. 227–235.

Bolshakova A. M. Indexes of social intellect as personality correlates of tendency to different humor styles

Paper objective is to study of correlation between social and emotional intellect and tendency to different humor styles. The diagnostics of social intellect was carried out on the basis of the Test of J.P. Guilford; emotional intellect – Questionnaire Emln of D. Lusyn; humor styles – Humor Styles Questionnaire – Hsq of R. Martin. In the course of statistical treatment of the results, an analysis of correlation between social, emotional intellect and tendency to choose positive and tendency to avoid negative humor styles was carried out. It was discovered, that social intellect abilities are most closely connected with humor styles, which are directed to the other people (affiliative humor style and aggressive humor style). It's presented that affiliative (supporting and directed to the other people) humor style is correlated with abilities to the foresight of behavior of other people; correct estimation of non-verbal behavior of other people; understanding of maintenance of verbal expression; to the analysis of difficult interpersonal situations dynamics. It's shown, that the same components of social intellect are related to avoidance of aggressive humor. It was discovered, that general index of social intellect is not connected with tendency to choose humor styles, directed to it. It is well-proven that tendency to choose different humor styles are related to the inner-personal components of emotional intellect. It is shown that tendency to the affiliative humor style and self-supporting humor style are correlated to the abilities to own emotions understanding and management and abilities to emotional expression control. It is educed, hat high level tendency to the aggressive humor is related to high level of own emotions understanding and management, and related to the low level of emotional expression control. It is found out, that tendency to self-humiliating humor style is related to the low level of abilities to own emotions understanding. Certainly, that interpersonal component of emotional intellect is not related with tendency to different humor styles.

Key words: social intellect, emotional intellect, humor, humor style, affiliative humor, aggressive humor, self-supporting humor, self-humiliating humor.